

# Läsning som social och kulturell praktik. Resultat från en läsarundersökning

Jon Helgason

Den typiska lässituationen – den som förment idealiskt sker i tysthet, i avskildhet – är, som Anders Ohlsson slår fast i sin djupintervjustudie av ”vana läsare” i *Litterära värdeförhandlingar* (Ohlsson 2017), en mer komplicerad aktivitet än vad som normalt framgår av föreställningen om den. Den avskilda, tysta läsningen är emellertid den bild av läsning och av läsupplevelsen som traditionellt förmedlas i den högre utbildningens litteraturundervisning. I den kontexten beskrivs läsning i regel som ett abstrakt möte mellan text och läsare – ett möte som uteslutande handlar om att *tolka* den litterära texten. Däremot sägs det som regel inget om läsningens sociala inramning, inte heller om läsandet som social och kulturell praktik eller om läsningens materiella och mediala dimensioner. Fastän läsarundersökningar av olika snitt finns sedan länge är det ändå ingen överdrift att påstå att ”läsaren” och ”läsning” är några av litteraturvetenskapens minst utforskade parametrar. Anledningarna till det är flera, men en är troligen att läsarnas mångfald utgör en metodologisk utmaning för forskarna. En annan trolig bidragande faktor är att de vetenskaplighetsanspråk som följde i kölvattnet av det nykritiska perspektiv som var dominerande vid svenska lärosäten under stora delar av 1900-talet länge påbjöd att litteraturforskaren till varje pris skulle undvika ”det affektiva felslutet”. Denna teoretiska princip postulerade att forskaren skulle undvika att bedöma ett litterärt verk utifrån den verkan det kunde tänkas ha på en själv eller en tänkt läsare. Det är inte för mycket sagt att det är den litterära texten – inte författaren eller läsaren – som utgjort och som ännu utgör fokuseringspunkten i modern litteraturvetenskap.

Följande studie baseras på en empirisk undersökning av läsare.<sup>1</sup> Datainsamlingen i form av en enkät genomfördes under hösten 2013 och en bit in på våren 2014. Enkäten distribuerades på Bok- och Biblioteksmässans Facebooksida i samband med Bok & Bibliotek 2013. Därtill gjordes riktade utskick till dels litteraturstuderande vid Lunds universitet, dels svensk-läroarstuderande vid Malmö högskola. Drygt 160 informanter har tillfrågats på

---

<sup>1</sup> Datainsamlingen gjordes inom ramen för det av Riksbankens Jubileumsfond finansierade forskningsprojektet ”Att förhandla litterärt värde” (2014–2017). Resultaten av insamlingen kom dock av utrymmesskäl inte att ingå i de publikationer som projektet gav upphov till. Flertalet av de frågor som ställs i enkäten är av förklarliga skäl präglade av detta projekts övergripande forskningsfrågeställningar. Övriga medverkande i projektet var Anders Ohlsson, Ann Steiner, Christian Lenemark, Lisbeth Larsson och Torbjörn Forslid.

detta vis och besvarat frågor om läsvanor och inställning till en rad företeelser på det litterära fältet.

Till skillnad från de stora läsar- och läsvaneundersökningar som utförts med viss regelbundenhet (Mediebarometern, Kulturbarmetern, ULF-undersökningen och SOM-undersökningen) kan informanterna i denna studie inte sägas utgöra ett representativt urval av den svenska befolkningen som helhet (jfr Kulturrådet 2004:7–9, som översiktligt beskriver de stora studiernas upplägg och syfte). På grund av denna studies upplägg, där frågeenkäten har distribuerats dels via en öppen länk på en Facebooksida, dels via mejllistor förmedlade av respektive lärosäte, kan undersökningen inte göra anspråk på generell representativitet. Det har heller inte varit syftet med undersökningen. Istället har målsättningen varit att ha det som i brist på en bättre term kan kallas ”vana läsare” som informanter i studien. Resultatet kan därmed förhoppningsvis utgöra ett perspektivberikande komplement till de redan nämnda nationella undersökningarna av läsare och läsvanor. I görligaste mån har jag eftersträvat att relatera utfallet av min undersökning till andra läsundersökningar. Denna läsarstudie kan emellertid i högre grad än de stora läsvaneundersökningarna ge information om åsikter och inställningar som finns hos den litteraturintresserade, i vissa fall kvalificerat litteraturkunniga, allmänheten. Det gäller inte minst värde- och värderingsfrågor om och kring litteratur och litteraturförmedling, något som inte berörs i nämnvärd utsträckning i de stora läsar- och läsvaneundersökningarna.

Det är annars slående att statistik och forskning om enskilda läsares vanor och beteende är dels begränsad, dels svår att få ett samlat grepp om. I början av 2000-talet gjorde Statens kulturråd en jämförande undersökning av de stora läsar- och läsvaneundersökningar som ägnar hela befolkningen sin uppmärksamhet. Kulturrådets undersökning kom fram till att resultaten av de olika undersökningarna är ”svåra att jämföra eftersom de ställer olika frågor, till olika stora urval och olika åldersintervall av befolkningen och har olika sätt att presentera sina resultat” (Kulturrådet 2004:10). De flesta stora undersökningar ligger således på en generell nivå och det är följaktligen svårt att dra entydiga slutsatser av detta material.

De stora läsar- och läsvaneundersökningarna påvisar emellertid tydligt, helt enkelt i kraft av att de genomförs, att frågor om läsning har en uttalat politisk dimension. Det stora antalet statliga utredningar och undersökningar om läsande vittnar om detsamma, liksom de betydande offentliga medel som använts till läsfrämjande åtgärder på olika nivåer. Ofta har de politiska insatserna varit riktade mot svenska barns och ungdomars läsning, ett område som även undersöks i till exempel de stora PISA- och PIRLS-undersökningarna.<sup>2</sup>

---

<sup>2</sup> PISA (Programme for International Student Assessment) är en internationell studie som undersöker i vilken grad utbildningssystemet bidrar till att femtonåriga elever är rustade att möta framtiden. Studien genomförs vart tredje år. Elevernas förmågor undersöks inom

Två relativt nya men sinsemellan tämligen olika läsarundersökningar har använts som klangbotten och jämförelsematerial till föreliggande text. Båda studierna har det gemensamt med föreliggande undersökning att de dels kombinerar kvantitativa och kvalitativa data, dels berör frågor om litterärt värde och litterär kvalitet. Det gäller för det första *Litteraturen på undantag? Ungas fiktionsläsning i dagens Sverige* (Pettersson m.fl. 2015) som utifrån 500 unga vuxnas textkommentarer, enkätsvar och intervjudiskussioner syftar till att ge svar på frågor om bland annat lässtrategier, läsvanor och synen på den upplevelse eller de värden som litteraturen erbjuder. För det andra är det rapporten *Synen på skönlitteratur för vuxna på svenska folkbibliotek* (Persson m.fl. 2015). Rapporten är baserad på över tusen folkbibliotekariers svar, bland annat på frågor om den skönlitterära läsningens värde, skönlitteraturens ställning på biblioteken och vad som är kvalitet i samband med skönlitteratur för vuxna.

### Vilka är läsarna?

Vilka är då de ca 160 läsare som finns med i min enkätstudie? Till att börja med kan man konstatera att medelåldern bland informanterna var relativt låg, något som man kan vänta sig av en grupp med en förmodat hög andel universitetsstudierande. Nästan 46 % tillhörde åldersspannet 21–30 år. 36 % var mellan 31 och 50 år gamla. Två informanter angav att de var över 80 år. Samtliga informanter hade en avslutad gymnasial utbildning. Knappt 60 % hade en avslutad högskoleutbildning. 88 % var födda i Sverige, 5 % var födda i något annat nordiskt land och resterande 7 % var födda utanför Norden.

Totalt var 70 % av informanterna kvinnor. Enkätens könsfördelning kan sättas i relation till siffror från en SOM-undersökning (Weibull 2011) som visar att det inte finns större skillnader mellan könen avseende läsning av facklitteratur, men att det finns stora skillnader mellan könen avseende läsning av skönlitteratur. Enligt denna SOM-undersökning är andelen svenskar som läser böcker (skön- och facklitteratur) minst en gång i veckan nära 50 %. De grupper i samhället som läser allra mest är kvinnor, högtbildade, högre tjänstemän/akademiker, studerande och storstadsbor. Med undantag av gruppen studerande är det också dessa grupper som läser mest skönlitteratur. SOM-undersökningen visar att detta mönster i princip är giltigt oavsett åldersgrupp. Åldersgruppen 20–29 år avviker något härvidlag genom att läsa mer facklitteratur än andra. Värt att notera är att SOM-undersökningen inte fann några skillnader i bokläsningssvanor mellan dem med helsvensk bakgrund och dem med utländsk bakgrund. Skillnaderna

kunskapsområdena matematik, naturvetenskap och läsförståelse. PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) är en internationell studie som undersöker läsförmågan hos elever i årskurs 4. Länder från hela världen deltar och den genomförs vart femte år. Det är IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievement) som organiserar studien och i Sverige är det Skolverket som står för genomförandet.

mellan könen är däremot markanta avseende skönlitteratur. I SOM-undersökningen (Weibull 2011) uppgav 47 % av kvinnorna att de läser skönlitteratur varje vecka, jämfört med 29 % av männen. Väger man in utbildningsgrad blir skillnaden mellan könen ännu mer markant (se tabell 1).

Tabell 1. *Läsande av böcker fördelat på kön och utbildning* (Antoni 2006:323–333)

<b>Utbildning/Kön</b>	<b>Män</b>	<b>Kvinnor</b>	<i>Effekt av kön</i>
Lågutbildade	19	42	+23
Högutbildade	48	68	+20
Effekt av utbildning	+29	+26	

Av tabellen framgår att högutbildade män endast marginellt läser mer än lågutbildade kvinnor och skillnaden mellan lågutbildade män och högutbildade kvinnor är nära 50 procentenheter. I ljuset av SOM-undersökningens resultat är det alltså föga förvånande att en majoritet av informanterna i denna studie är kvinnor.

I föreliggande studie hade ungefär en tredjedel av informanterna arbetat som lärare inom grundskola, gymnasium eller högskola/universitet.<sup>3</sup> Nästan 15 % hade erfarenhet av arbete inom tidnings- eller förlagsbranschen och 5 % av informanterna hade erfarenhet av arbete vid bibliotek. 57 % av informanterna studerade eller hade studerat ämnet litteraturvetenskap vid universitet eller högskola. Nästan 40 % hade studerat något språkvetenskapligt ämne på högskolenivå.

## Läsvanor, läskonsumtion och lässtrategier

En tredjedel av informanterna meddelade att de läste lika mycket som under tidigare perioder i livet, en tredjedel läste mer, en tredjedel läste mindre. Hela 93 % beskrev böcker som viktiga under uppväxttiden. Knappt 90 % av informanterna intygar att föräldrar eller anhöriga läste för dem som unga. Runt 70 % av informanterna besöker ett bibliotek minst en gång i månaden, 17 % så ofta som flera gånger i veckan. De vanligaste skälen till att besöka bibliotek är att låna böcker och att använda bibliotek som studie- eller arbetsplats.

Läsfrekvens är en av få variabler i föreliggande studie som går att relatera till de stora läsvaneundersökningarna, som ofta redovisar en uppgift om läsning per vecka (se Sammanställningen, som redovisar de stora undersökningarnas resultat, nedan).<sup>4</sup> Av mina informanter meddelade 62,9 % att de

<sup>3</sup> Denna höga siffra kan delvis förklaras av medverkande lärarstudenter i undersökningen.

<sup>4</sup> Följande sammanställning är en utvidgad och uppdaterad version av den sammanställning som återfinns i Kulturrådets rapport *Om läsning - mer eller mindre*, 2004. Kompletteringen avser resultat från Kulturbarmetern 2002, Mediebarometern 2003–2018. SOM-institutets siffror är hämtade från Weibull (2011). ULF-undersökningarnas data är

läst en bok den senaste veckan, vilket är något över de värden som undersökningar baserad på totalpopulationen brukar ha (se tabell 2). När det gäller antalet böcker som informanterna läst det senaste året angav över 25 % att de läst 21 eller fler böcker och knappt 80 % hade läst 6 böcker eller fler (se tabell 3). Mer än 60 % hade avslutat någon bok mindre än 7 dagar före enkätbesvarandet. 45 % hade läst mellan 2 och 10 böcker det senaste året, ännu fler eller drygt 52 % angav att de hade läst fler böcker än 10 det senaste året. Den vanligast förekommande kategorin var utländsk skönlitteratur i svensk översättning medan svensk skönlitteratur och utländsk skönlitteratur på annat språk än svenska var ungefär lika vanliga.

Tabell 2. Senast läst en bok på fritiden

Svarsalternativ	Procent
Idag	13,2%
Igår	24,5%
För mindre än 7 dagar sedan	25,2%
För mer än 7 dagar sedan	16,4%
För mer än en månad sedan	19,5%
För mer än ett år sedan	1,30%

Tabell 3. Antal lästa böcker det senaste året

Svarsalternativ	Procent
0	0,6%
1	1,9%
2-5	18,9%
6-10	26,4%
11-15	15,7%
16-20	11,3%
21-	25,2%

erhållna via SCB:s hemsida där procentsiffran inom parentes avser specifikt läsning av skönlitteratur. Angivelserna (B) och (T) anger ett metodskifte i informationsinhämtningen för ULF-undersökningarna. Under åren fram till och med 2005 genomfördes undersökningen i huvudsak som besöksintervju. År 2006 gjordes besöksintervju (B) med halva urvalet och datorstödd telefonintervju (T) med den andra halvan. Fr.o.m. 2007 sker datainsamlingen i huvudsak genom datorstödda telefonintervjuer. De två delarna i 2006 års undersökning redovisas i ULF var för sig för att åskådliggöra eventuella skillnader som metodbudet gett upphov till.

**Sammanställning - Läst en bok senaste veckan, etc, totalpopulation**

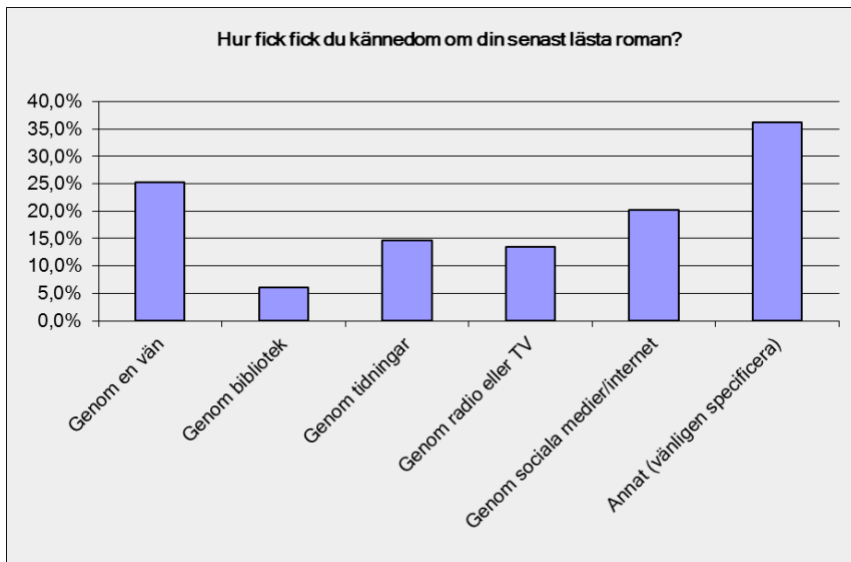
<b>Undersökning</b>	<b>1 vecka</b>	<b>4 veckor</b>	<b>6 månader</b>	<b>1 år</b>
Kulturbarometern i detalj 88/89	49	61	70	74
Kulturbarometern i detalj 94/95	54	67	78	83
Kulturbarometern 2000	55	67	79	83
Kulturbarometern 2002	52	66	78	82
ULF 76	38,8			76,8
ULF 82/83	40,1			82
ULF 90/91	38,2			81,4
ULF 98/99	36,8 (28,7)			80,4
ULF 02/03	39 (30,9)			
ULF 04/05	36,8 (30,5)			
ULF 2006 (B)	38,4 (30,9)			
ULF 2006 (T)	37,8 (33,1)			
ULF 2007 (T)	38,7 (34,3)			
SOM 1988-2010	28-42			84-90
Mediebarometern 1992	54	66	77	82
Mediebarometern 1993				
Mediebarometern 1994	63	77	86	89
Mediebarometern 1995	63			
Mediebarometern 1996	59	72	82	86
Mediebarometern 1997	59			
Mediebarometern 1998	59	71	82	86
Mediebarometern 1999	58			
Mediebarometern 2000	59	71	81	86
Mediebarometern 2001	60			
Mediebarometern 2002	59			
Mediebarometern 2003	56			
Mediebarometern 2004	58			
Mediebarometern 2005	60			
Mediebarometern 2006	60			
Mediebarometern 2007	58			
Mediebarometern 2008	57			
Mediebarometern 2009	57			
Mediebarometern 2010	57			
Mediebarometern 2011	57			
Mediebarometern 2012	55			
Mediebarometern 2013	54			
Mediebarometern 2014	57			
Mediebarometern 2015	56			
Mediebarometern 2016	56			
Mediebarometern 2017	54			
Mediebarometern 2018	59			

I min studie meddelade drygt 50 % av informanterna att de aldrig läser e-böcker och en knapp tredjedel läser e-böcker blott någon gång per år. Det är ett intressant resultat i så måtto att e-boksformatet hittills har haft mycket svårt att få ett brett publikt genomslag i Sverige. Litteraturvetaren Alexandra Borg har exempelvis påtalat det paradoxala att trots att Sverige tillhör de mest teknifierade länderna i världen (sett till andel av befolkning med internetuppkoppling, som har smartphones etc.), så används mobiler och läsplattor mer sällan för läsning i Sverige än i exempelvis USA (Borg 2013).

När det gäller omvärldens syn på läsning uppfattar mer än 3 av 5 att samhället har en något positiv eller mycket positiv syn på läsning. Det är emellertid intressant att en så hög andel som 15 % uppfattar samhällets syn på läsning som något negativ.

På frågan om vilken bok de läste senast blev utfallet, som väntat, högst diversifierat. Den vanligast förekommande boken var Susanna Alakoskis *Svinalängorna* (2006) som fem informanter angav som senast lästa bok.<sup>5</sup> Hjalmar Söderbergs *Doktor Glas*, Karin Boyes *Kallockain*, samt G.R.R. Martins fantasyepos *Game of Thrones*, Roslund & Hellströms deckare *Box 21* och fackboken *Konsten att läsa tankar* av Henrik Fexeus är annars några exempel på spännvidden i läsning. Hur informanterna fick kunskap om den senast lästa boken framgår av nedanstående diagram:

Figur 1. Källa till kännedom om senast lästa roman



<sup>5</sup> Det kan inte uteslutas att denna höga siffra beror på att boken ifråga vid undersökningstillfället hade använts som kurslitteratur vid någon av utbildningarna i Lund eller Malmö.

Som framgår av diagrammet anges ”Annat” som det vanligaste sättet att få kännedom om den senast lästa romanen. I regel har detta förtydligats i fritextsvar. Den i fritext vanligast angivna orsaken är att romanen ingått som kurslitteratur eller att en förälder eller släkting rekommenderat den. Värt att notera är också att 25 % hade fått kännedom om den senast lästa romanen genom en vän och att 20 % fått det genom sociala medier/internet. En fjärdedel angav att de pratar om böcker varje dag med släktingar, vänner, och bekanta. Ytterligare två tredjedelar av informanterna pratade om böcker minst en gång i veckan (40 %) respektive månaden (26 %). Sammantaget är detta något som understryker att litteratur och läsning möjliggör tillhörighet och social gemenskap med andra människor. Som Ohlsson också konstaterar utgör litteraturläsning en möjlighet att inkluderas i större eller mindre grupper: ”Litteraturen och olika därmed förbundna praktiker – alltifrån informella diskussioner i lunchrummet på jobbet till mer eller mindre fast organiserade läse- eller bokcirkel, live, medierade eller på nätet – möjliggör gemenskap” (2017:126). Elisabeth Longs studie *Book Clubs. Women and the Uses of Reading in Everyday Life* (2003) beskriver på liknande vis läspraktiken som ”socially framed” – att förmågan att avkoda skrift är något som lärs in i samspel med andra och att fortsatt läsning likaså är beroende av sociala sammanhang. Vidare konstaterar Ian Collinson i *Everyday Readers. Reading and Popular Culture* (2009) att böcker ofta fungerar som en form av förmedlare eller sambandslänk – ”social mediator”, som Collinson benämner det – i vänskapssamband eller i andra sociala relationer. Att prata litteratur är kort sagt ett sätt att umgås. Dessa slutsatser bekräftas alltså av föreliggande studie.

### Läsarnas värderande

Som skäl till att just den senast lästa romanen valts angav informanterna romanens ”ämne” som den mest avgörande faktorn, följt av ”författare” och romanens ”språk och stil” (se figur 2).



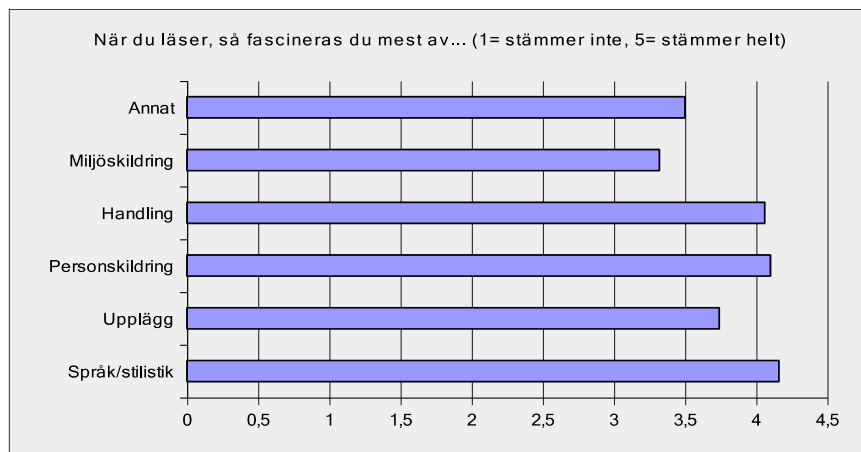
Figur 2. Anledning till läsning av romanen



I kategorin "Annat" specificerade informanterna bland annat att romanen "anses bra" eller var "omtalad" och att romanen var "Nobelprisvinnande". En faktor var också att boken ifråga ingick i en serie böcker som informanterna hade läst. Någon angav "författarens ökända puckade åsikter" som skäl för läsningen. Nästan 63 % hade redan rekommenderat boken vidare och en fjärdedel hade för avsikt att göra det.

På frågan huruvida informanterna i regel identifierar sig med en romans huvudperson(er) svarade knappt 10 % att de alltid gjorde det och hela 70 % svarade att de gjorde det ibland. 18 % svarade att de endast sällan gör det. Informanternas svar skiljer sig gentemot åsikten huruvida det är viktigt att kunna identifiera sig med en romans huvudperson(er) där 44 % anser det varken vara viktigt eller oviktigt, medan sammanlagt 35 % anser det vara ganska viktigt (29 %) eller mycket viktigt. När det gäller den identifikatoriska läsningen är det intressant att notera att denna form av läsning först på senare tid har kommit att intressera litteraturforskare. Denna läsart har annars vanligtvis varit en vattendelare mellan en subjektiv, förment icke-kvalificerad läsart och en kvalificerad, akademisk och (förment) objektiv läsart. Den amerikanska litteraturforskaren Rita Felski är en av de första forskarna som har intresserat sig för den emotionella responsens betydelse för litteraturupplevelsen. Hon framhåller exempelvis i *Uses of Literature* (2008) att litteraturens känslomässiga värdeaspekter inte ensidigt kan tillskrivas den "vanliga", icke-skolade läsaren – som traditionellt varit en kvinna. Även den objektiva, distanserade, manligt kodade läsningen är, visar hon, på olika sätt avhängig känslor som till exempel handlar om inlevelse (Felski 2008).

Figur 3. Variabler vid läsning



Som framgår av figur 3, håller informanterna språk/stilistik som ett viktigt element vid läsning, tätt följt av personskildring och handling.

En av slutsatserna i boken *Höstens böcker* (Forslid m.fl. 2015) var att det i materialet avtecknade sig två övergripande, tydligt urskiljbara värdegrimer i svensk litterär offentlighet: en modernistiskt färgad värdegrim, som man vanligen råkar på i samtida litteraturkritik på tidningarnas kultursidor eller i tidskrifter, samt en lust- och livskunskapsinriktad värdegrim, som är mer vanligt förekommande hos icke-professionella läsare, exempelvis bokbloggare. I *Höstens böcker* beskrevs även en heuristisk värdemodell baserad på fem värdekategorier: stil- och formvärde, kunskapsvärde samt emotionellt, socialt och ekonomiskt värde. En av bokens slutsatser var att dessa värdekategorier omsätts på olika sätt i varje enskild värdeförhandling och att ett verk aldrig värderas utifrån endast en av dessa kategorier. På ett eller annat sätt ingår de alla i varje värdering av ett litterärt verk. De ges emellertid skiftande betydelse och framför allt olika tyngd hos värdeförhandlingens aktörer. Dessa olika regimer och värdekategorier avspeglas exempelvis i ett urval av informanternas fritextkommentarer till ovanstående diagram:

- a. "Helheten är det viktigaste. balansen mellan person-miljöskildring och stil är viktig"
- b. "Stil & språk är viktigt, är inte det bra spelar det ingen roll hur bra resten är. Sedan behöver en bok antingen en handling eller ett upplägg som intresserar. Jag väljer ofta bok utifrån att upplägget verkar spännande. När det gäller personskildringarna tycker jag att det är viktigare att jag förstår/känner empati för dem än att jag kan identifiera mig med dem"
- c. "Berättare som får läsaren att se sin tillvaro med nya ögon"
- d. "Originalitet"

- e. ”Det beror på vilket genre man läser. Deckare då är upplägget viktigt, fantasy då är miljöskildringen viktigare, romance eller chick-lit då är personskildringarna det viktigaste...”
- f. ”En bra dialog kan få mig att läsa en annars dålig bok”
- g. ”En spännande handling med tråkig stil/språk tycker jag är helt ointressant. Därför har jag svårt för frågor som ’vad handlar den om’, i fall det verkar som om det bara är rent ytlig handling frågeställaren är ute efter”
- h. ”Jag vill uppleva något jag inte annars upplever, en situation som jag behöver förstå bättre”
- i. ”Budskap/samhällskritik/psykologiskt djup”

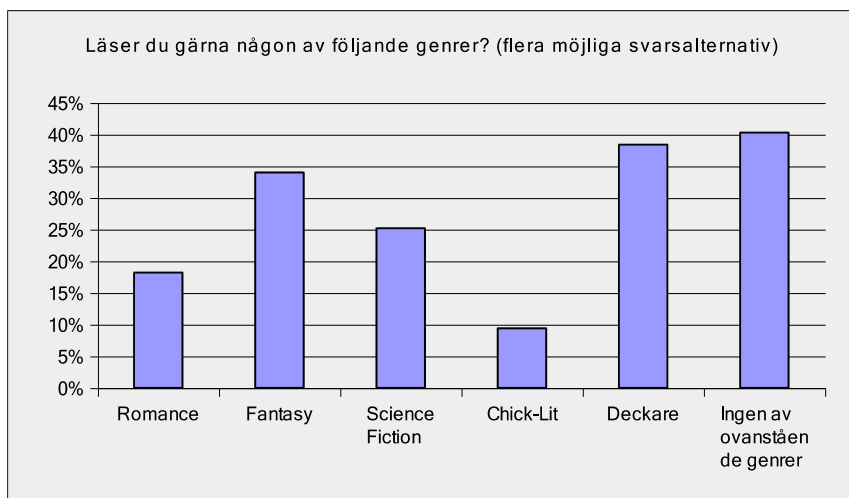
Totalt 75 % av informanterna anser att författarens kön inte spelar någon roll för beslutet att läsa en bok. 15 % menar att det har betydelse och resterande 10 % vet inte om det spelar någon roll för deras beslut. När det gäller läsarnas kommentarer till denna fråga så tycks graden av medvetenhet vara tämligen hög bland informanterna om eventuell genuskodning i deras litteraturkonsumtion. De skriver bland annat:

- ”Viss typ av litteratur är konventionellt sett könskodad. Deckare är maskulint, chick lit är feminint. Kanske blir man mer nyfiken om författare bryter bland annat dessa konventioner när man väljer litteratur”
- ”Sokratiskt formulerat så vet jag att jag inte vet: Jag läser, tyvärr, fler män än kvinnor, men vill tro att det snarare är samhället som är patriarkalt än att jag är det.”
- ”Jag läser helst kvinnliga författare för att rätta till det sneda kulturarv grundskolan/media gett mig under min uppväxt där manliga författare förekommer ofta och som sk ”klassiker”, jag har det senaste decenniet ställt mig frågan ’Vems klassiker?’ Som lesbisk och kvinna får jag själv ombesörja mitt kulturarv, om jag bara går på vad skola/media tipsar om reproducerar jag en konstig/snedvriden kanon där någon annan/färgat genom deras makt/filter, definierar vad ’god litteratur’ är. Och av en slump blir det ofta manligt, vitt, västerländskt. Så ja, könet är viktigt för mig, jag måste aktivt se till att manliga författare inte kvoterar in i min läsning som den kvoterar in i läsning generellt.”
- ”Jag har tyvärr märkt att jag väljer böcker med protagonister jag kan känna igen mig i, och de är alltid unga killar. Jag skulle vilja ändra på det.”
- ”Läser oftast kvinnliga författare, eftersom jag tycker att de oftare skriver om teman som intresserar mig på ett sätt som jag kan relatera till”

Drygt 60 % av informanterna deltog aldrig i läsecirklar eller bokklubbar och har heller aldrig varit med i någon läsecirkel, endast 20 % deltog i sådana aktiviteter mer än en gång per år (i genomsnitt). Ungefär 80 % av informanterna deltog sällan eller aldrig i författaruppläsningar eller andra arrangemang anordnade av litteratursällskap eller motsvarande.

När det gäller genrelitteratur så svarade informanterna på hur gärna de läste en viss typ av genrelitteratur. ”Deckare”, tätt följt av ”Fantasy” tillhörde de vanligast lästa genrererna bland informanterna (se figur 4).

Figur 4. Inställning till genrelitteratur



Det är värt att notera att det vanligaste svarsalternativet inte är någon av de i frågeställningen angivna populärlitterära genrererna. Det är oklart om detta ska tolkas som att man inte gärna läser genrelitteratur överhuvud. Uppenbarligen tillhörde, de i huvudsak kvinnliga, informanterna inte i någon större utsträckning den dokumenterat stora läsarskara som läser romaner inom genrererna ”Romance” och ”Chick-Lit”. Detta utfall kan relateras till den tidigare nämnda studien *Synen på skönlitteratur för vuxna på svenska folkbibliotek* som slår fast att 70–80 % av deras informanter (folkbibliotekarier) inte läser Science Fiction (eller dramatik) och att rent generellt tycktes få bekänna sig till genrelitteraturen. I denna studie angav vidare 60–70 % att de aldrig läste chic-lit, skräcklitteratur, serier, grafiska romaner eller lyrik (Persson 2015:31).

I samband med att informanterna angav skälen till att de läste sin senaste roman, blev de också tillfrågade om de redan hade eller hade för avsikt att rekommendera boken till andra läsare. Anledningen till att boken rekommenderas skiljer sig något från det ursprungliga incitamentet till att läsa den (se Figur 5).

Figur 5. Anledning till rekommendation av bok



Utifrån den stora andelen informanter som studerat litteraturvetenskap kan den höga siffran för kategorin "Språket/stilen" möjligen indikera en tendens till institutionell läsart och därför ett mer kodifierat sätt att närma sig och beskriva litteraturen. En sådan tendens till institutionell läsart kan vidare vara en bidragande orsak till informanternas tidigare påtalade njugga intresse för viss genrelitteratur.

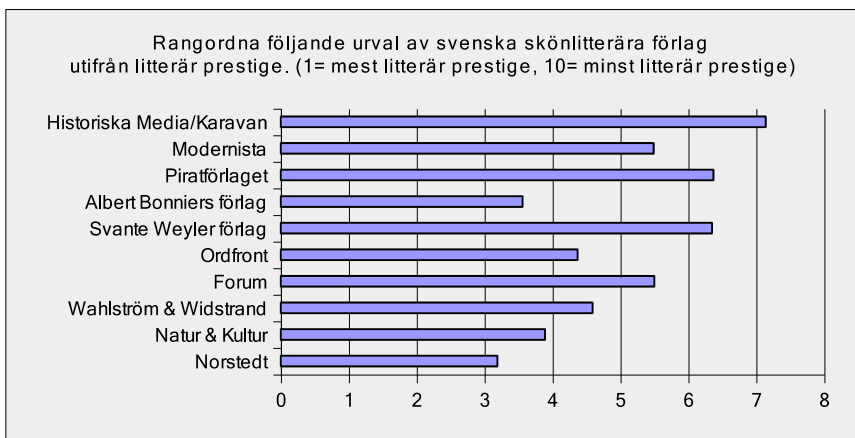
Över 80 % av informanterna uppgav sig vara relativt intresserade till mycket intresserade av nyhetsförmedling som rör bokbranschen i allmänhet. Ungefär samma andel följer rapportering av trender inom litteraturen eller andra händelser på det litterära fältet. I mindre utsträckning gäller det intresset även nyhetsrapportering kring litterära priser. Intresset sträcker sig emellertid inte till författarnas privatliv då endast 5 % var mycket intresserade av författares privatliv. Även denna påfallande låga siffra kan tänkbart indikera en överrepresentation av institutionell – det vill säga akademiskt skolad – läsart bland informanterna, inom vilken nykritikens credo om det "intentionella felslutet" fortsatt är stark. Detta "felslut" är ett av nykritiken lanserat teoretiskt begrepp som förkunnar att författarens eventuella intentioner – något som bland annat inbegriper författarbiografiska variabler – med sitt verk är oväsentliga vid analysen av verket. Det "intentionella felslutet" är ett systerbegrepp till det i denna text berörda "affektiva felslutet". Ca 70 % av informanterna var ointresserade eller relativt likgiltiga för bästsäljarlistor publicerade i tidningar, tidskrifter eller (internet)bokhandel.

Att vi lever i en politiskt medveten tid avspeglar sig i att endast 8 % ansåg det vara helt eller relativt ointressant vilket socialt, etiskt eller politiskt budskap som en författare vill förmedla. 85 % av informanterna tog ofta

(drygt 30 %) eller ibland del av bokrecensioner i någon form (i skrift, radio eller tv). Endast ett fåtal informanter tog aldrig del av bokrecensioner. Avseende bokrecensioner gjorde informanterna ingen större åtskillnad mellan en professionell kritikers åsikter om ett litterärt verk och andra läsares åsikter.<sup>6</sup> Åsikterna bland informanterna fördelade sig enligt en typisk normalfördelningskurva (Gausskurva). Inte heller gjordes det större åtskillnader mellan trovärdigheten för kritiker i olika medier (landstäckande morgontidning, kvällstidning, lokaltidning, TV/radio eller kritiker verk-samma på nätet, på bokbloggar m.m.). Endast en försumbar andel av informanterna ansåg kritikernas rekommendationer vara mycket viktiga. Ändå är det så att 35 % ansåg att de får litteraturtips i första hand från kritiker, medan 32 % svarade att det är ”Vänner” som står för den funktionen.

Knappt 50 % av informanterna ansåg att deras benägenhet att läsa en bok inte alls styrs av vilket förlag romanen är utgiven på, och överlag tycks de inte tillskriva förlaget någon större betydelse för deras val av böcker. Informanterna fick även till uppgift att utifrån uppfattning om kulturell prestige rangordna ett antal förlag (se figur 6).

Figur 6. Rangordning av svenska skönlitterära förlag utifrån uppfattad litterär prestige



Notera att en låg siffra här motsvarar högt uppfattad prestige bland informanterna. Utifrån informanternas svar kan man sluta sig till att Norstedts, Albert Bonniers förlag och Natur & Kultur ligger i en klass för sig, något som också motsvarar deras storlek på förlagsmarknaden. Endast drygt hälften av informanterna uppfattar att förlagens marknadsföring riktar sig till

<sup>6</sup> De alternativ som informanterna skulle vikta i relation till varandra var professionell kritiker i en landstäckande morgontidning (Svenska Dagbladet, Dagens Nyheter); professionell kritiker i kvällstidning; professionell kritiker i lokaltidning; professionell kritiker i TV/radio; kritiker på internet/bokblogg.

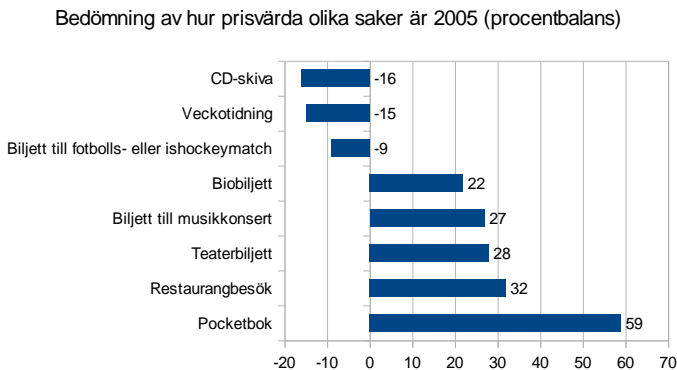
dem. 45 % anser att reklamen riktar sig till andra än dem själva, medan 5 % anser att reklamen inte är riktad till någon alls.

### Boken som materiell artefakt

När det gäller bokens materialitet, till exempel utseende och omfång, föreföll informanterna fästa relativt liten uppmärksamhet vid sådana variabler. Hälften av informanterna menade att det inte spelar någon roll hur tjock en bok är. När det gäller läsarnas preferenser angående böckers utseende eller omfång fördelade sig resultaten, där läsarna skulle vikta betydelse av utseende (omslag, bindning m.m.) och omfång på en femgradig skala, enligt normalfördelningskurvan. Avseende inköp av böcker angav drygt 60 % av informanterna att de i första hand gjorde sina inköp via internetbokhandel, en knapp fjärdedel gjorde fortsatt sina inköp i den traditionella bokhandeln, medan 11 % angav att de i första hand handlade på antikvariat.

Läsandets och läsupplevelsens sociala dimensioner aktualiseras i hög grad i sättet böcker hanteras som gåvor. Undersökningen visar att över 90 % av informanterna gav en bok som present till familj, vänner eller bekanta fler än två gånger per år. I detta sammanhang handlar bokens ekonomiska värde om en utgift där man finner att utväxlingen mellan investering och det man erhåller i termer av andra värden, till exempel stil- och formvärde, kunskapsvärde, emotionellt eller socialt värde, som regel är god. Detta bekräftas av de uppgifter som kan hämtas från totalpopulationsstudier. Särskilt pocketböcker hålls som prisvärda i relation till andra så kallade *experience goods* – varor eller tjänster där själva upplevelsen (och därmed också värdet eller avkastningen) av varan är oviss på förhand – till exempel restaurangbesök, eller idrottsevenemang. Det är intressant att konstatera hur prisvärd en (pocket)bok är jämfört med andra kulturella föremål och upplevelser. Enligt SOM-undersökningen från 2005 (Antoni 2006) uppfattas en pocketbok som synnerligen prisvärd i relation till andra kultur- och idrottsupplevelser:

Figur 7. Bedömning av uppfattad prisvärdhet (Antoni 2006)



Redovisningen från SOM-institutet visar värdet med hjälp av ett balansmått som anger andelen informanter som anser de olika sakerna vara mycket/ganska väl värda priset minus andelen som anser att de är inte speciellt/inte alls värda priset. Parentetiskt konstaterar SOM-undersökningen inget samband mellan de varor vars pris påverkats av sänkt bokmoms och föreställning om prisvärdhet. Enligt SOM-undersökningen är det främst de grupper som läser mycket som finner pocketböcker prisvärda. Skiljelinjen går mellan kvinnor och män, akademiker och arbetare, storstadsbor och de som bor på landsbygden. Den åldersgrupp som, enligt SOM-undersökningen anser att pocketböcker är mest prisvärda är de mellan 20 och 49 år, något som tolkas som att det är denna grupp som mest regelbundet handlar pocketböcker.

Att även den fysiska boken som gåva har en social funktion framgår av fritextsvaren. I många fall påtalar informanterna att böcker inte fungerar som vilka gåvor som helst, utan att man vill säga något särskilt med just valet av bok, och att valet kan vara ett uttryck för dels den bild av mottagaren som givaren har, dels vilken bild givaren vill förmedla av sig själv. En informant skriver exempelvis: ”Det beror såklart på vilken vän det är, intressen hos vännen som man gärna vill tillfredsställa”. En annan informant angav att hen gett ”Den lille prinsen av Antoine de Saint-Exupéry till mitt syskonbarn, då jag anser att det är en bok alla bör läsa”. Även i detta fall visar informanternas fritextkommentarer till denna fråga på samma uppdelning som tidigare har anförts om värdegrupper (modernistisk vs lust- och livskunskapsorienterad) och de olika värdekategorier som aktualiseras inom varje värdegrupp:

#### Stil- och formvärden (modernistisk värdegrupp)

- ”Någon bok av Virginia Woolf. Därför att hon skriver briljant, både stilmässigt och ur ett kvinnoperspektiv”

#### Litteraturen som källa till kunskap (modernistisk värdegrupp)

- ”Emily Bronte, Svindlande höjder för att den kan tilltala alla som funderat på sin roll som man/kvinna”
- ”Scummanifestet av Valerie Solanas. Eftersom jag anser det vara feministisk allmänbildning och bra underlag för kommunikation”
- ”Americanah av Chimamanda Ngozi Adichie. Tar upp viktiga frågor, som klass och rasism i dagens USA”
- ”Egalias döttrar av Gerd Brantenberg – viktig läsning som vänder och vrider på normer, det konventionella tänkandet och strukturer”
- ”Samlade dikter av Edith Södergran. Min vän Elin fyller 30 idag. Jag ger henne Edith Södergrans samlade dikter därför att de berör existentiella och tidlösa teman som är ständigt aktuella”

#### Potential till identifikation (lust- och livskunskapsorienterad värdegrupp)

- ”The Fault in Our Stars av John Green. Gav faktiskt bort den i jul. Det är en bra bok med mycket känslor som alla kan knyta an till, men inte ngt alla läst”
- ”Buddenbrooks av Thomas Mann. Til et familiemedlem fordi den er en god fortelling om familier”



- ”Jack av Ulf Lundell, till en vän pga igenkänningsfaktor”

Litteratur som underhållning (lust- och livskunskapsorienterad värdering)

- ”Jane Eyre av Charlotte Bronte. För att den är en engagerande bok, som inte följer den ’vanliga’ kärleksgenren”
- ”En man som heter Ove av Fredrik Backman. För att det är en väldigt rörande liten berättelse med både skratt och gråt”

## Sammanfattande diskussion

Av förklarliga skäl bör man vara försiktig med att dra långtgående slutsatser av enskilda studier av det slag som har presenterats ovan. Några av resultaten förtjänar emellertid att framhävas. För det första, närmast som en form av interreliabilitetsprövning, kan man konstatera att studien på ett övergripande plan matchar flera av de resultat som kan erhållas via (eller extrapoleras av) de generella läsarundersökningarna. I den senaste mediebarometerundersökningen (2018) angav exempelvis 59 % av ett representativt urval av den svenska befolkningen att de läste en bok den senaste veckan. I denna studie är denna siffra något högre, men fullt jämförbar, eller 62,9 %. En tydlig majoritet av informanterna (knappt 63 %) köper sina böcker i en internetbokhandel och den vanligaste kategorin för lästa skönlitterära böcker är utländsk skönlitteratur i svensk översättning. Både dessa resultat speglar de generella läsarundersökningarnas slutsatser. Det är ett faktum att kvinnor läser mer än män, något som särskilt gäller för läsning av skönlitteratur. Därför är det inte förvånande att detta återspeglas i könsfördelningen av studiens informanter. Både köns- och åldersfördelningen bland informanterna kan troligen dock även tillskrivas dels distributionskanalerna (Bokmässans Facebooksida och mejllistor till studenter), dels en förmodad (men ej fastställd) sned könsfördelning, med kvinnliga studenter i majoritet, bland studerande vid lärarprogrammen. Ett annat resultat att notera i föreliggande studie är det hittills anmärkningsvärt låga genomslaget för e-böcker i Sverige även bland ”vana läsare”. Samma resultat återfinns i de senaste mediebarometerundersökningarna, i den senaste litteraturutredningen, *Läsandets kultur* (SOU 2012:65) samt i Borgs (2013) och Petterssons m.fl. (2015) forskning.

För det andra berör studiens resultat sådant som inte omfattas av de stora läsar- och läsvaneundersökningarna. I det fallet menar jag att studiens resultat eftertryckligt visar på läsandets och läsningens sociala dimensioner. Bland annat framgår det att endast en knapp tredjedel av informanterna fick kännedom om sin senast lästa bok genom traditionella förmedlingsinstanser som bibliotek, dagstidningar och radio och tv – i 45 % av fallen hade denna förmedling skett via en vän eller via sociala medier. Detta resultat sätter även sina spår i hur ofta informanterna pratar om litteratur, där en fjärdedel av informanterna pratar om böcker varje dag och två tredjedelar av informanterna gjorde det minst en gång i veckan. I den tidigare nämnda

studien av Ohlsson (2017: 166), är en av slutsatserna att läsning – särskilt för ”vana läsare” – delvis handlar om identitetsskapande. Liknande slutsatser kan dras av föreliggande enkätstudie, fastän denna fråga inte ställdes explicit till informanterna. Av enkätens samlade resultat framgår emellertid att läsning tillsammans med en rad därmed tillhörande praktiker, exempelvis besöka bibliotek och bokhandel, att bevittna författarframträdanden, besöka bokmässan i Göteborg eller läsa tidningarnas kultursidor och ta del av litteraturprogram i radio och tv, till viss del handlar om att inför sig själv och andra markera vem man är och vill vara. Det kommer exempelvis tydligt till uttryck i de överväganden som informanterna anger när det gäller boken som gåva.

När det gäller värdering och värderingsfrågor vittnar studiens resultat om det fenomen som bland andra litteratur- och kulturforskaren Jim Collins (2010) har beskrivit, nämligen en pågående utveckling mot att den litterära bedömningsmakten decentraliseras, relativiseras och multipliceras i det nya medielandskapet (jfr Forslid m.fl. 2015; 2017; Persson 2015). För medan en tydlig majoritet av informanterna (ca 80 %) uppgav sig vara intresserade av nyhetsförmedling som rör bokbranschen, trender inom litteraturen eller andra händelser på det litterära fältet, så var kategorin ”vänner” en lika viktig informationskanal som kritiker för att få information om nya böcker. Informanterna angav inte heller större skillnader i bedömningen av trovärdigheten hos ”plattformen” för olika kritiker, till exempel huruvida en bokrecension publicerad i en rikstäckande morgontidning bedömdes på ett annat sätt än en recension som publiceras på en bokblogg. Man kan här jämföra med den ”expertregim” som i vissa andra avseenden kännetecknar det litterära fältet – bland annat i form av det urval som sker av böcker som recenserar på tidningarnas kultursidor och som har mandat att dela ut litterära priser (jfr Helgason 2017:203). I informanternas vardag tycks alltså denna ”expertregim” ha begränsat inflytande.

Slutligen tycks det också som om denna studie stärker den slutsats som presenterades i de tidigare nämnda studierna *Höstens böcker* och *Litterära värdeförhandlingar* (Forslid m.fl. 2015; 2017) som postulerade att svensk litterär offentlighet kännetecknas av två övergripande värderingssystem: en modernistiskt färgad värderingssystem, som man vanligen råkar på i samtida litteraturkritik på tidningarnas kultursidor eller i tidskrifter, samt en lust- och livskunskapsinriktad värderingssystem, som är mer vanligt förekommande hos icke-professionella läsare. I denna studie hade mer än hälften av informanterna studerat ämnet litteraturvetenskap vid universitet eller högskola, vidare hade knappt 40 % läst något språkvetenskapligt ämne. Denna utbildningsprofil kan man vänta sig prägla en del av informanternas svar. Det blir särskilt noterbart för de av enkätens frågor som syftar till att ringa in informanternas egna värdeomdömen, där just textformella egenskaper som språk och stil som regel rangordnas högt.

## Litteratur

- Antoni, Rudolf (2006). "Svenska läsvanor", *Du stora nya värld: trettiofyra kapitel om politik, medier och samhälle: SOM-undersökningen 2005. SOM-rapport nr 39.* (Göteborg: SOM-institutet, 2006), s. 323–333.
- Borg, Alexandra (2013). "Lättläst, kortläst, snabbläst. Litteratur i det lilla formatet i digitaliseringens tidevarv", *Tidskrift för litteraturvetenskap*, vol. 43, nr 2: 83–95.
- Collins, Jim (2010). *Bring on the Books for Everybody. How Literary Culture Became Popular Culture.* Durham, NC: Duke University Press.
- Collinson, Ian (2009). *Everyday Readers. Reading and Popular Culture*, London & Oakville: Equinox
- Felski, Rita (2008). *Uses of Literature.* Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Forslid, Torbjörn, Jon Helgason, Lisbeth Larsson, Christian Lenemark, Anders Ohlsson & Ann Steiner (2015). *Höstens böcker. Litterära värdeförhandlingar 2013.* Göteborg: Makadam.
- Forslid, Torbjörn, Jon Helgason, Lisbeth Larsson, Christian Lenemark, Anders Ohlsson & Ann Steiner (2017). *Litterära värdepraktiker. Aktörer, platser och rum.* Göteborg: Makadam.
- Helgason, Jon (2017). "Umeå novellpris som aktör-nätverk", i Torbjörn Forslid, Jon Helgason, Lisbeth Larsson, Christian Lenemark, Anders Ohlsson & Ann Steiner, *Litterära värdepraktiker. Aktörer, platser och rum.* Göteborg: Makadam, s. 171–221.
- Kulturrådet 2004. *Om läsning – mer eller mindre? En kommenterande jämförelse av fem läsvanestudier.*  
[www.kulturradet.se/upload/kr/publikationer/2004/om\\_lasning.pdf](http://www.kulturradet.se/upload/kr/publikationer/2004/om_lasning.pdf)
- Long, Elizabeth (2003). *Book Clubs. Women and the Uses of Reading in Everyday Life.* Chicago: University of Chicago Press.
- Ohlsson, Anders (2017). "Läspraktiker och litteraturens sociala värden", i Torbjörn Forslid, Jon Helgason, Lisbeth Larsson, Christian Lenemark, Anders Ohlsson & Ann Steiner, *Litterära värdepraktiker. Aktörer, platser och rum.* Göteborg: Makadam, s. 126–170.
- Persson, Magnus (2015). "Litteraturförmedlingens villkor på svenska folkbibliotek", i Magnus Persson, Maria Ehrenberg, Cinna Svensson och Moa Andersson, *Synen på skönlitteratur för vuxna på svenska folkbibliotek.* Halmstad: Region Halland, s. 9–27.
- Persson, Magnus, Ehrenberg, Maria, Svensson, Cinna & Andersson, Moa (2015). *Synen på skönlitteratur för vuxna på svenska folkbibliotek.* Halmstad: Region Halland.
- Pettersson, Torsten, Skans Kersti Nilsson, Maria Wennerström Wohrne och Olle Nordberg (red) (2015). *Litteraturen på undantag? Unga vuxnas fiktionsläsning i dagens Sverige.* Göteborg: Makadam.
- SOU 2012:65. *Läsandets kultur. Slutbetänkande av Litteraturutredningen.*
- Weibull, Lennart, (2011). "Svenska läsvanor", Presentation på Bok & bibliotek 2011, SOM-institutet. [http://som.gu.se/digitalAssets/1344/1344569\\_bokl-sning-i-sverige-1988-2010.pdf](http://som.gu.se/digitalAssets/1344/1344569_bokl-sning-i-sverige-1988-2010.pdf)